

**Узагальнений досвід у правовиховної та правоосвітньої роботи
Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту**

*Щоб країна могла жити,
потрібно, щоб жили права
А. Міцкевич*

Зміст представлених матеріалів

1. Нормативно-правова база проблеми.
2. Актуальність проблеми.
3. Результати теоретичного аналізу проблеми.
4. Структура правової свідомості сучасного студента.
5. Оцінка рівня правосвідомості студентської молоді ХКТЕІ за когнітивним компонентом.
6. Емоційно-ціннісний компонент правосвідомості.
7. Діюча у ХКТЕІ модель формування правосвідомості студентства.
8. Пропозиції ХКТЕІ щодо удосконалення діючої системи правовиховної роботи у коледжах та ВНЗ Хмельницької області.

1. Нормативно-правова база проблеми. Нормативно-правову базу у сфері здійснення правового виховання молоді складають:

Конвенція ООН про права дитини;

Конституція України (стаття 57), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Національна програма «Діти України», Національна програма правової освіти населення від 2001 року,

наказ МОН № 59 від 01.02.2010 р. «Про вжиття заходів щодо запобігання насильству над дітьми», лист Міністерства № 1/9-96 від 11.02.2013 «Щодо профілактичної роботи з запобігання правопорушенням та злочинності серед дітей та учнівської молоді».

У сфері превентивного виховання: закон України від 26.04.2001 № 2402-III «Про охорону дитинства», закон України від 21.06.2001 № 2558-III «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.11.2010 р. № 2140 «Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки», розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року № 1209 «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року»;

накази та інструктивно-методичні листи Міністерства з питань виховної роботи: наказ від 01.02.10 № 59 «Про вжиття заходів щодо запобігання насильству над дітьми»; наказ від 29.03.10 № 255 «Про виконання законодавчих вимог у зв'язку із прийняттям Закону України від 21 січня 2010 року № 1824 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо обмеження споживання і продажу пива та слабоалкогольних напоїв»; наказ від 30.12.10 № 1312 «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року»; наказ від 11.06.12 № 677 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту з формування громадянської культури та підвищення рівня толерантності у суспільстві»; наказ від 19.07.12 № 827 «Про затвердження плану заходів Міністерства

освіти і науки, молоді та спорту щодо запобігання торгівлі людьми на період до 2015 року»; наказ від 03.08.12 № 888 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту щодо профілактики правопорушень серед дітей та учнівської молоді на період до 2015 року»; інформаційно-методичний лист від 11.04.11 № 1/9-259 щодо посилення боротьби проти розповсюдження та вживання психоактивних речовин.

Регіональні програми: «Хмельницька обласна програма правової освіти населення на 2016—2020 роки»; «Хмельницька міська програма правової освіти населення на 2016 – 2020 роки».

2. Актуальність проблеми. На сьогоднішній день проблема правопорушень серед молоді залишається однією з гострих проблем українського суспільства. Над пошуком шляхів її вирішення працює широке коло фахівців різних наукових галузей: кримінології, юриспруденції, психології, педагогіки, соціальної педагогіки, соціології, правознавства тощо. За статистичними даними на сьогодні злочинність неповнолітніх має таку структуру: злочини, пов'язані з наркотиками – 2 %; хуліганство – 6,2 %; крадіжки – 70,5 %; злочини проти життя та здоров'я – 2,9 %; інше – 9,4 %.

Злочинність серед молоді все більше набуває групового характеру. Питома вага злочинів, учинених групами, становить понад 70 %. Щодня підлітки в Україні вчиняють понад 100 злочинів, у тому числі злочин із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, два-три розбійні напади, вісім пограбувань, сімдесят крадіжок приватного та державного майна.

Усього за 2016 рік в Україні скоєно злочинів 111 811 особами, серед яких учнями ЗОШ, ПТУ та студентами ВНЗ є 4569 осіб (з них віком до 14 років – 218 осіб, з 14-15 років – 1127, а з 16-17 років – 2873 осіб, та, як наслідок, з 18 по 28 років скоєно злочинів 32435 особами).

Серед зазначених осіб правопорушення **проти власності** скоїли усього за 2016 рік: 1273 учні ПТУ та 453 студенти ВНЗ.

З них, зокрема, по видах злочинів -

крадіжки скоїли – 1013 и 348 осіб;

грабіж – 157 та 46 осіб;

розбій – 48 та 20 осіб;

вимагання – 3 та 8 осіб;

шахрайство відповідно 73 та 35 осіб.

Велика питома вага належить і особам, які скоїли злочини проти **життя та здоров'я особи усього за 2016 рік: 269 та 178 особи**. Серед яких: *умисне вбивство* скоїли 13 та 6 осіб; *умисне тяжке тілесне ушкодження* – 17 та 12 осіб (в т.ч. що спричинило смерть потерпілого, – 6 та 2 особи); *умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження* – 39 та 31 осіб.

У статевій структурі цього контингенту є стійке переважання частки чоловіків – на частку жінок припадає всього 6%. Як правило, всі вони відбуваються жінками у співучасті з чоловіками, при цьому, переважають такі правопорушення як крадіжка. У той же час, вивчення особових справ студентів-правопорушників, журналів відвідуваності, протоколів засідань ради з профілактики правопорушень, інших документів, що містять відомості про особу правопорушника, а також опитування викладачів показують, що **85% студентів, притягнутих до адміністративної відповідальності правоохоронними органами, мали дисциплінарні стягнення, у зв'язку з порушенням встановлених у вузі норм поведінки.**

Вказані дані засвідчують виключну актуальність формування системи правових знань, ціннісних орієнтацій, стратегій поведінки, що відповідають нормам права (*зовнішній стимул*) та власним моральним переконанням (*внутрішній мотив*), що у комплексі формують правову свідомість особистості.

У теорії і практиці освітньої діяльності така робота розподіляється на два напрями: правоосвітню та правовиховну.

3. Результати теоретичного аналізу проблеми. Практично усі вчені відзначають, що результатом правовиховної та правоосвітньої роботи має бути високий рівень правосвідомості об'єкта освітнього процесу. Поняття "**правосвідомість**" відображає взаємозв'язок права зі свідомістю: якщо право є об'єктивною реальністю, то правосвідомість — це суб'єктивна реакція людей на право, тобто право у тому вигляді, у якому воно існує в свідомості суспільства.

Ставлення до права може бути позитивним (розуміння цінності права) або негативним (заперечення соціальної значущості права), раціональним (інтелектуальне сприйняття права) та емоційним (сприйняття права на рівні почуттів, настрою) тощо.

Фахівці визначають правосвідомість як систему взаємопов'язаних компонентів, до яких належать:

- 1) знання про право як регулятор суспільних відносин;
- 2) уявлення про власні права і свободи, обов'язки, відповідальність, а також види діяльності, регульовані правом;
- 3) ставлення до правових явищ (до права в цілому, до вимог конкретних норм права, до юридичних установ і їхньої діяльності);
- 4) установки на здійснення юридично значущих дій.

Саме правосвідомість визначає поведінку людини в юридично значимих ситуаціях.

Співвідношення вказаних елементів неоднакове у різних вікових груп молоді.

Для молодих людей віком від 14 до 18 років характерне отримання правових знань та формування уявлень про власні права, свободи і обов'язки під час вивчення шкільного та коледжівського курсу правознавства, практичного права та інших дисциплін.

Виразне ставлення до права формується і стабілізується у наступному віковому періоді (18-25). Настанови на здійснення юридично значущих дій остаточно закріплюються у межах останньої вікової групи молоді, коли людина завершує навчання, починає працювати за фахом і вести самостійне життя (25-35).

Досліджуючи особливості формування правової свідомості і культури молоді, В. Головченко підкреслює: "Своєрідною рисою правової культури молоді є її **перехідність**. Вона зумовлюється: їх психо-віковими особливостями (грань юності і морально-психологічного змужніння, настання соціальної зрілості), властивими періоду досягнення юридичного повноліття, коли юність уже завершується, а соціально-психологічна "дорослість" повною мірою ще не настала; їхнім соціально-професійним статусом (коли вони ще не стали сформованими фахівцями); перебуванням у специфічному мікро- та мезосередовщі переважно у навчальних закладах".

У структурі поняття правосвідомості ми передбачаємо глибоку обізнаність людини як із своїми правами, так і з обов'язками, які їх зумовлюють.

Ми згодні з думкою М. Кельмана, що основні права людини - це певні можливості особистості, які необхідні для її існування та розвитку в конкретних

історичних умовах; об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути загальними і рівними для всіх людей.

Серед **обов'язків людини** М. Кельман відзначає такі:

- **особистісні** (поважати честь, гідність, сумління, думки і погляди людей або їхніх спільностей; виховувати у повазі до права своїх дітей);
- **культурні** (дотримання норм культури міжособистісної поведінки, толерантність, дбайливе ставитися до пам'яток історії людства, матеріальних цінностей, державної, громадської власності тощо);
- **економічні** (віддавати частину індивідуального прибутку, доходу на загальносуспільні потреби (визнання справедливості оподаткування));
- **політичні** (протистояти насильству, вдаватися тільки до мирних засобів задоволення своїх політичних інтересів).

Усвідомлення особистістю правових обов'язків перед суспільством є обов'язком людини, який тісно взаємопов'язаний із *відповідальністю*.

Подаючи тлумачення *відповідальності*, І. Грабська розрізняє такі значення цього поняття:

- по-перше, - це взятий на себе обов'язок;
- по-друге, - це готовність особистості брати на себе зобов'язання та виконувати їх;
- по-третє, - це здатність усвідомлювати свої почуття, потреби й реалізовувати їх, розуміти цінності та захищати їх.

Для середовища вищої школи поряд із питанням особистої правосвідомості на передній план виступає проблема професійної правосвідомості, яка характеризується як сукупність юридичних професійних правових знань, почуттів, емоцій, оцінок, настанов, мотивів, що характерні для представників відповідної групи та формуються завдяки професійній діяльності і навчанню. Сутність і особливості правосвідомості фахівців-професіоналів конкретизуються в системі правових уявлень, установок, ціннісних орієнтацій, з урахуванням приналежності до певної професійної групи.

Близьким до поняття права свідомість є поняття **«правова компетентність»**.

Слід погодитися з думкою М.Томчука, який вказує, що під поняттям «правова компетентність», як складової професійної компетентності, розуміються глибина і характер поінформованості працівника щодо правових засад професійної діяльності, а також його здатність до ефективною реалізації права в своїй практичній діяльності. У вузькому змісті правова компетентність включає знання, уміння, навички, а також способи їхньої реалізації в професійній діяльності, спілкуванні і саморозвитку особистості.

Таким чином, ЗАКОНИ, ПРАВА, ОБОВ'ЯЗКИ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА МОРАЛЬ становлять змістову «канву» правосвідомості.

4. Структура правової свідомості студентів. За своєю структурою правова свідомість є складним, багатоаспектним особистісним утворенням, яке включає такі функціонально пов'язані та взаємообумовлені компоненти:

- відповідну віковій категорії правову освіченість, поінформованість;
- правову позицію як потребу чи усвідомлену необхідність дотримуватися правових норм;
- співпадання норми закону із внутрішнім запитом особистості;
- вміння, навички, бажання керуватися правовими знаннями в реальному

житті.

Розглядаючи проблему формування у студентів свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків, можна вичленити в її структурі *когнітивний, емоційно-ціннісний та дієво-практичний компоненти*.

Таблиця 1.

Зміст компонентів правосвідомості студентства

№ з/п	Компонент правосвідомості	Зміст компоненту	Приклад
1)	<i>Когнітивний</i>	Характеризує світоглядну позицію студента, усвідомлене сприйняття ним змістовного аспекту своїх базових прав і обов'язків, рівень цих знань.	<p><i>Позитивний</i> Я знаю, що законодавством заборонено палити в громадських місцях. Я знаю, що неповнолітнім заборонено продавати тютюнові вироби. Я знаю про обсяг правової відповідальності за порушення норм, встановлених законодавством.</p> <p><i>Негативний.</i> Я не цікавлюсь усім цим до того часу, поки мене це особисто не торкнеться.</p>
2)	<i>Емоційно-ціннісний</i>	передбачає переживання, відчуття, що виникають у студентів у процесі реалізації своїх прав і обов'язків чи порушень їх.	<p><i>Позитивний</i> Я не палю взагалі, тому що це шкодить моему здоров'ю. Я не палю в громадських місцях, тому що це шкодить здоров'ю інших людей і може стати прикладом неповнолітнім. Зрештою, це некрасиво. Це не личить статусові студента. Це суперечить моїм переконанням.</p> <p><i>Негативний</i> А де мені ще палити? Там багато хто палить! Що-небудь, аби оштрафувати! Добре, я буду палити в передбачених для цього місцях – адже правової відповідальності за тютюнопаління не існує. Я не палитиму, бо мене за це покарають (батьки, рада профілактики, студентське самоврядування).</p>
3)	<i>Дієво-практичний</i>	характеризує уміння, вольову схильність особистості реалізовувати і дотримуватися своїх базових прав і обов'язків, готовність правомірної її поведінки у конкретних умовах.	<p><i>Позитивний</i> Я не палю взагалі. Я палю лише у відведених для цього місцях. Оскільки я неповнолітній, то не купую і не вживаю тютюнові вироби.</p> <p><i>Негативний</i> Я палю там, де заманеться. Якщо мене затримають</p>

		Поєднання морального і правового компонентів правосвідомості.	(зроблять зауваження) – тоді будемо розбиратись. Я купую тютюнові вироби там, де їх безперешкодно продають. Я прошу старших придбати мені цигарки. Якщо я палитиму у встановленому місці, ніхто не має права зробити мені зауваження – я нічого не порушую.
--	--	---	--

5. Оцінка рівня правосвідомості студентської молоді ХКТЕІ за когнітивним компонентом. Гіпотетично, найменш обізнаними у сфері власних прав і обов'язків є студенти-першокурсники, які проходять адаптаційний період і мають відносно незначний багаж знань у сфері власних прав і обов'язків. З метою оцінки рівня правосвідомості першокурсників у першому семестрі навчання здійснюється дослідження їх правової обізнаності (на основі використання методрозробки ХКТЕІ – авторської анкети «Правосвідомість молоді: діагностичний зріз»).

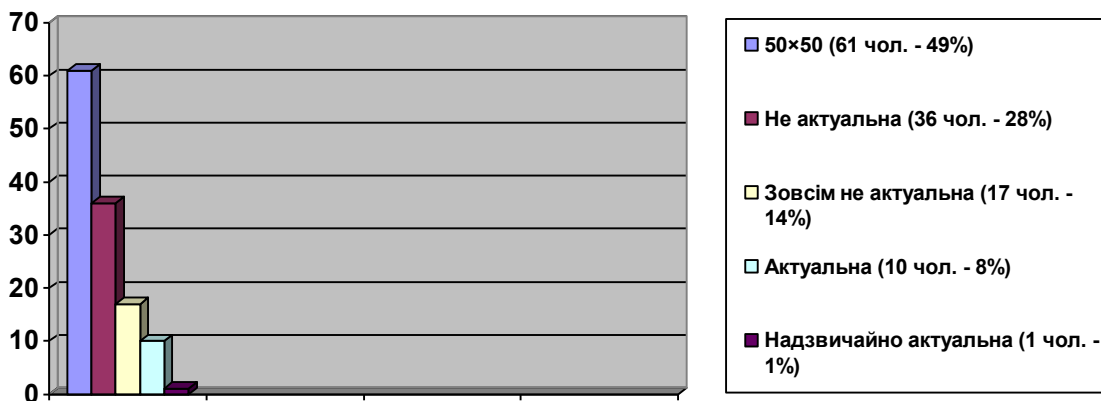
Результати дослідження правової обізнаності студентів (за даними анкети «Правосвідомість молоді: діагностичний зріз»)

Вибіркова сукупність: 125 осіб

Дата проведення – листопад 2016 р.

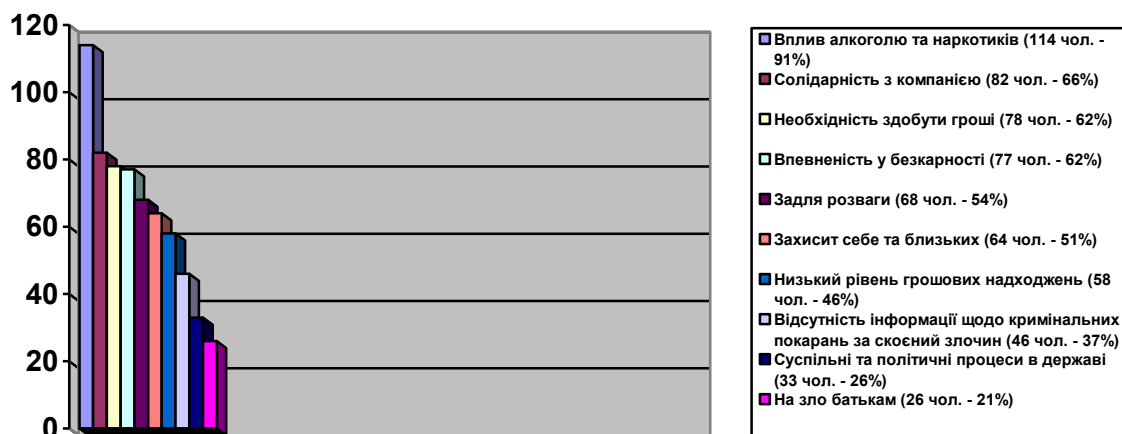
1. Наскільки актуальною є проблема правопорушень у нашому навчальному закладі?

Відповідаючи на це питання, 61 чол. (49%) вважає, що у його навчальному закладі проблема правопорушень актуальна певною мірою; що не актуальна – 36 чол. (28%); 17 чол. (14%) – вважає, що проблема правопорушень зовсім не актуальна; 10 чол. (8%) – вважають, що дана проблема є актуальна; 1 чол. (1%) – надзвичайно актуальна.

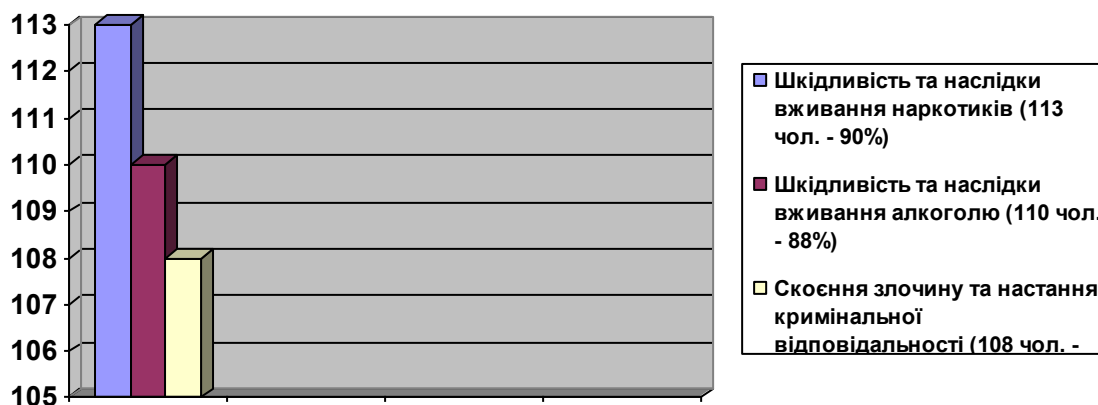
2. Які з перелічених можливих причин спонукають молодь до протиправних дій (сформувавши рейтинг від найбільш до найменш значимих)?

На думку опитаних, найвагомішою причиною є вплив алкоголю та наркотиків (114 чол. – 91%); наступною причиною є солідарність з компанією (82 чол. – 66%); наступною – необхідність здобути гроші (78 чол. – 62%); вслід за ними були виділені такі причини: впевненість у безкарності (77 чол. – 62%); задля розваги (68 чол. – 54%); захист себе та близьких (64 чол. – 51%); низький рівень грошових надходжень (58 чол. – 46%); відсутність інформації щодо кримінальних покарань за скоєний злочин (46 чол. – 37%); суспільні та політичні процеси в державі (33 чол. – 26%); на зло батькам (26 чол. – 21%).

3. Чи отримуєте Ви під час навчання (освітній та виховний процес) достатньо інформації про:

- 1) шкідливість та наслідки вживання наркотиків: 113 чол. (90%) – вважає, що достатньо; не достатньо – 7 чол. (6 %); важко відповісти – 5 чол. (4%);
- 2) шкідливість та наслідки вживання алкоголю: 110 чол. (88%) – вважають, що достатньо; 9 чол. (7%) - не достатньо дається інформації; 6 чол. (5 %) – важко відповісти;
- 3) скоєння злочину та настання кримінальної відповідальності: 108 чол. (86%) – вважає, що достатньо; 10 чол. (8%) – не достатньо; 7 чол. (6%) – важко відповісти.

4. Наскільки рівень профілактичної інформації та знань, який подається в навчальному закладі, відповідає Вашим запитам і потребам?

- 1) «Шкідливість та наслідки вживання наркотиків»: 86 чол. (69%) вважає, що інформація відповідає запитам і потребам; 27 чол.(22%) – частково відповідає; 9 чол. (7%) вважають, що інформація зовсім не відповідає запитам; 3 чол. (2%) – важко відповісти.
- 2) «Наслідки скоєння злочину та настання кримінальної відповідальності»: 86 чол. (69%) – вважають, що інформація відповідає запитам; 25 чол. (20%) – вважають, що інформація подається частково; 12 чол. (10%) – зовсім не відповідає; 2 чол. (1%) – важко відповісти.
- 3) «Шкідливість та наслідки вживання алкоголю»: 83 чол. (66%) – повністю відповідає запитам і потребам; 31 чол. (25%) – вважають, що інформація відповідає частково; 7 чол. (6%) – не задоволені подачею інформації, яку отримують у навчальному закладі; 4 чол. (3%) – важко відповісти.

5. З даного переліку осіб оберіть тих, які надали Вам необхідні для життя правові знання.

Найбільшу кількість голосів набрали батьки - 44 чол. (35%); 23 чол. (19%) – куратори; 20 чол. (17%) – викладачі коледжу; 14 чол. (11%) – працівники поліції; заступник з виховної роботи – 13 чол. (10%); практичний психолог – 10 чол. (8%).

6. Як, на Вашу думку, ставиться більшість студентів до ...

У наступному питанні студентам запропонували оцінити відношення до наступних дій та вчинків:

1) проституція : 101 чол. (80%) – ставиться негативно; 4 чол. (3%) – позитивно; 11 чол. (9%) – припускають, що проституція допустима в окремих випадках; 10 чол. (8%) – важко відповісти;

2) вживання наркотичних та токсичних речовин: 100 чол. (80%) – ставиться негативно; позитивно 3 чол. (2%); допустимо в окремих випадках – так вважає 6 чол. (5%); важко відповісти – 16 чол. (13%);

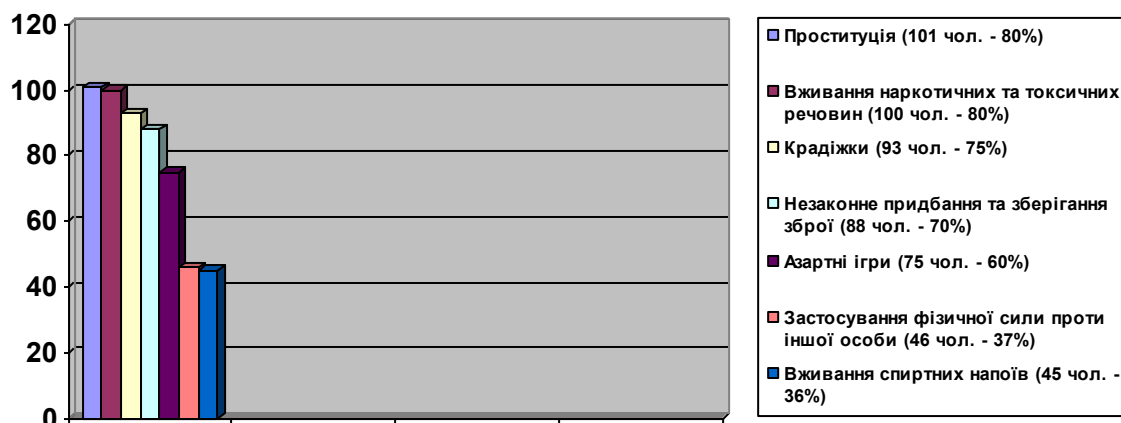
3) крадіжки: 93 чол. (75%) ставиться негативно; 3 чол. (2%) вважають, що крадіжка - позитивне діяння; 20 чол. (16%) вважають, що крадіжки допустимі в окремих випадках; 9 чол. (7%) – важко відповісти;

4) незаконне придбання та зберігання зброї: 88 чол. (70%) – ставиться негативно; 6 чол. (5%) – ставиться позитивно; 14 чол. (11%) – припускають незаконне придбання та зберігання зброї, але у окремих випадках; 17 чол. (14%) – важко відповісти;

5) азартні ігри: 75 чол. (60%) – ставиться негативно; 16 чол. (13%) – позитивно; 21 чол. (17%) – вважають, що це допустимо в окремих випадках; 13 чол. (10%) – важко відповісти;

6) застосування фізичної сили проти іншої особи: 46 чол. (37%) – ставиться негативно; 15 чол. (12%) – вважають, що застосування фізичної сили – позитивна дія; 53 чол. (42%) – допускають в окремих випадках; 11 чол. (9%) – важко відповісти;

7) вживання спиртних напоїв: 45 чол. (36%) – ставиться негативно; 19 чол. (15%) – позитивно; 49 чол. (39%) допускають алкоголь в окремих випадках; 13 чол. (10%) важко відповісти.

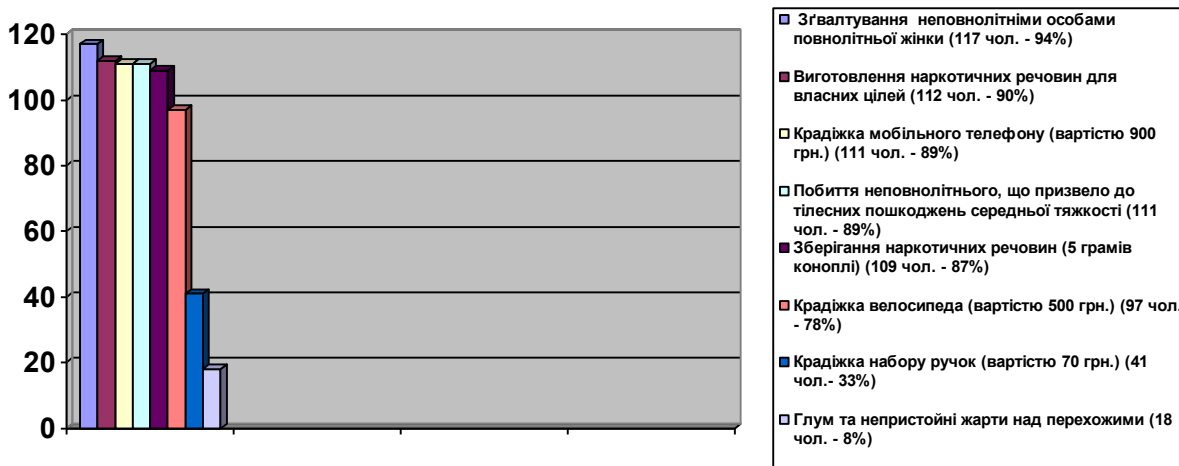

7. Чи

призведуть перераховані нижче вчинки до кримінальної відповідальності?

Студентам запропонували ряд вчинків, які вони оцінили наступним чином:

- 1) зґвалтування неповнолітніми особами повнолітньої жінки: 117 чол. (94%) вважають, що це несе за собою кримінальну відповідальність; 3 чол.(2%) вважають, що ні; 5 чол.(4%) важко відповісти;
- 2) виготовлення наркотичних речовин для власних цілей: 112 чол.(90%) вважають, що це призведе до кримінальної відповідальності; 7 чол.(5%) – вважають, що ні; 6 чол. (5%) – вважають, що ні;
- 3) крадіжка мобільного телефону (вартістю 900 грн.): 111 чол.(89%) – вважають що так; 4 чол.(3%) – що ні; 10 чол.(8%) – важко відповісти;
- 4) побиття неповнолітнього, що призвело до тілесних пошкоджень середньої тяжкості: 111 чол.(89%) – вважають, що так; 10 чол.(89%) – вважають, що ні; 4 чол.(3%) важко відповісти;
- 5) зберігання наркотичних речовин (5 грамів коноплі): 109 чол. (87%) вважають, що так; 11 чол.(9%) – ні; 5 чол.(4%) – важко відповісти;
- 6) крадіжка велосипеда (вартістю 500 грн.): 97 чол.(78%) – вважають, що так; 18 чол.(14%) – вважають, що ні; 10 чол.(8%) – важко відповісти;
- 7) крадіжка набору ручок (вартістю 70 грн.): 41чол. (33%) – вважають, що призводить, 72 чол. (58%) – ні, 12 чол.(9%) – важко відповісти;
- 8) глум та непристойні жарти над перехожими: 18 чол. (14%) – вважають, що так; 83 чол.(67%) – вважають, що це не призведе до кримінальної відповідальності; 24 чол. (19%) – важко відповісти.

8. Визначте, які з наведених дій призведуть до зниження кількості правопорушень і злочинів, що скоюються неповнолітніми.

Для відповіді на це запитання, студентам було запропоновано ряд певних дій та вчинків, які вони оцінили наступним чином:

1) найбільшу кількість виборів отримало суворе покарання злочинців – 99 чол.(79 %); 16 чол. (13%) вважають, що дана дія не призведе до зниження кількості правопорушень; 10 чол.(8%) – важко відповісти;

2) 87 чол.(70%) вважають, що надання інформації про юридичні наслідки скоєння злочинів студентам носить позитивний характер; 30 чол.(24%), що ні; 8 чол.(6%) – важко відповісти;

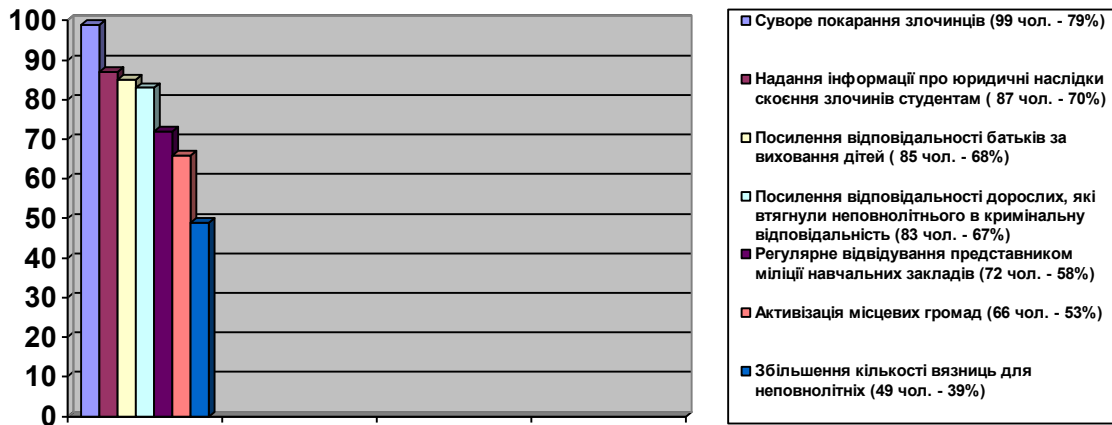
3) посилення відповідальності батьків за виховання дітей – 85 чол.(68%), 28 чол.(22%) вважають, що це не призведе до зниження кількості правопорушень; 12 чол. (10%) – важко відповісти;

4) посилення відповідальності дорослих, які втягнули неповнолітнього у кримінальну відповідальність: так – 83 чол. (67%); ні – 24 чол.(18%); важко відповісти – 18 чол.(14%);

5) 72 чол. (58%) відмітили – регулярне відвідування представником міліції навчальних закладів; 30 чол.(24%) – так не вважає; 22 чол. (18%) – важко відповісти;

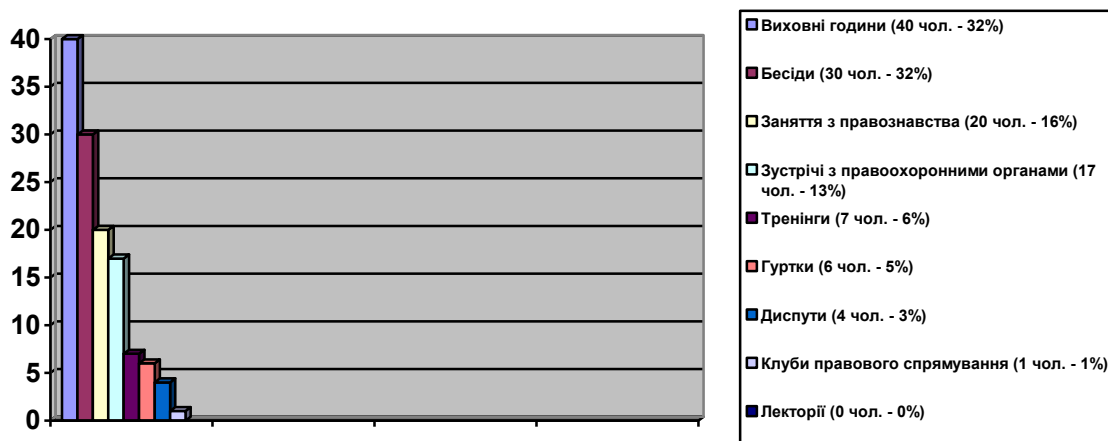
6) активізація місцевих громад: 66 чол. (53%) – позивна відповідь; 35 чол. (28%) – негативна; 24 чол. (19%) – важко відповісти;

7) збільшення кількості в'язниць для неповнолітніх: так – 49 чол. (39%); ні – 57 чол. (46%); важко відповісти – 19 чол. (15%).

9. Визначте заходи, проведені у навчальному закладі, що сприяли формуванню Вашої правової обізнаності:

- 1) студенти вважають, що найбільший вплив на формування їх правової свідомості мають виховні години – 40 чол. (32%);
- 2) далі – бесіди – 30 чол. (24%);
- 3) заняття з правознавства – 20 чол. (16%);
- 4) зустрічі з правоохоронними органами – 17 чол. (13%);
- 5) тренінги – 7 чол. (6%);
- 6) гуртки – 6 чол. (6%);
- 7) диспути – 4 чол. (3%);
- 8) клуби правового спрямування – 1 чол. (1%);
- 9) лекторії – на думку студентів, вони не впливають на формування правової свідомості.

10. Здійснить самооцінку власної правової свідомості:

88 чол. (70%) вважають, що їх рівень – достатній; 20 чол. (16%) мають часткові знання – середній рівень; 17 чол. (%) – вважають, що вони знають все – абсолютний рівень; до недостатнього рівня жоден студент свої знання не відніс.

11. Висловіть побажання щодо підвищення рівня правової обізнаності в період навчання у навчальному закладі:

- А. Щоб більше проводили виховних годин на тему «Правопорушення» - 29 чол. – 23 %;
- Б. Щоб проводили більше дискусій на тему «Правопорушення» - 8 чол. – 7 %;
- В. Щоб влаштували похід у слідчий ізолятор – 3 чол. – 2 %;
- Г. Все влаштовує – 85 чол. – 68 %.

6. Емоційно-ціннісний компонент. Вивчення особистості, в тому числі, правопорушника-студента, неможливе без вивчення її взаємодії з середовищем (батьківська сім'я, шкільний клас, друзі, студентська група, співмешканці кімнати у гуртожитку, друзі поза навчальним закладом). Усі ці фактори в комплексі нерідко визначають соціальну поведінку правопорушника.

Опитувальник, заповнений працівниками виховного відділу, кураторами, практичним психологом, вихователями гуртожитку на основі власних спостережень, дозволив виділити коло *факторів*, що сприяють схильності студента до правопорушень (розташовано за кількістю виборів):

1. тип поведінки у батьківській сім'ї (батьки палять - дитина палить; батьки вживають нецензурну лексику - дитина вживає; батьки дозволяють взяти з дому алкоголь для святкування - дитина купує його і з власних приводів);

2. недостатність або надмір уваги, контролю з боку батьків - гіперопіка, гіперзаборони (несформованість правових норм поведінки, домінування «моралі вулиці» або - «раніше усе було заборонено - тепер усе можна»);

3. значимий старший, привабливий «ідеал» - копіювання моделі протиправної поведінки від суб'єкта - співмешканця по кімнаті, лідера мікрогрупи, який володіє «привабливими» якостями, вміє переконувати у своїй вищості, цікавий власним особистим досвідом тощо;

4. страх відкинення - я - такий як і ви - разом будемо пити, палити, ви не чергуєте - і я не буду, ви не вчите - і я не вчу;

5. я - дорослий - стереотип виразів «дорослої» поведінки - тютюнопаління, алкоголь, наркотичні речовини, статеве життя при моральній та фізичній неготовності;

6. незаповненість вільного часу, дозвілля - немає бажання готуватись до занять, займатись у наукових студіях чи творчих об'єднаннях, немає потреби готувати їжу (приготовлено батьками) тощо.

З метою діагностики схильності до правопорушень було проведено дослідження рівня соціалізованості студентів (за методикою М. І. Рожкова) та тестування на предмет виявлення груп ризику.

Результати дослідження соціалізованості студентів (за методикою «Вивчення соціалізованості особистості студента» М.І. Рожкова)

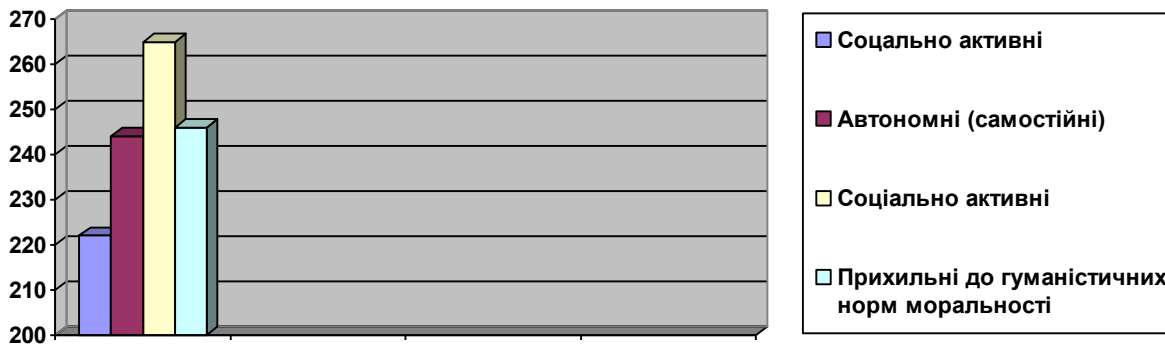
Кількість опитаних осіб 291

Дата проведення грудень 2016 р.

Опитані студенти коледжу, мешканці гуртожитку

За результатами дослідження виявлено, що опитані студенти не схильні до правопорушень оскільки:

- 222 ос. (73 %) соціально адаптовані;
- 244 ос. (84 %) автономні;
- соціально активні 265 ос. (91 %);
- 246 ос. (85 %) прихильні до гуманістичних норм моральності.

Дослідження групи ризику (за методикою «Виявлення групи ризику»)

Кількість опитаних осіб 291

Дата проведення грудень 2016 р.

За результатами дослідження виявлено, що опитані не схильні до правопорушень, оскільки :

- у 238 ос. (82 %) взаємини у сім'ї носять позитивний характер;
- 191 ос. (66 %) врівноважені, спокійні;
- 175 ос. (60 %) довіряють оточуючим;
- 180 чол. (62 %) адекватно себе сприймають, самооцінка в межах норми.

7. Діюча у ХКТЕІ модель формування правосвідомості студентства

Характеристику *дієво-практичного компоненту* формування особистісної правосвідомості студентства ХКТЕІ доречно робити за наступними показниками:

1) Кількість звернень від правоохоронних органів щодо правопорушень з боку студентів, кількість скоєних упродовж навчального року порушень правил внутрішнього розпорядку навчального закладу та студентського гуртожитку;

2) оцінка ефективності заходів у сфері виявлення та усунення причин

відступу від норм моралі і права, мінімізація виявів антигромадської поведінки,

3) формування моделі правосвідомої діяльності на особистому та професійному рівні (*у змісті пропозицій*).

Ми розділяємо розуміння правосвідомості особистості і правосвідомості фахівця. Особливо актуальним питання правосвідомості постає у середовищі студентів – майбутніх фахівців, що працюватимуть із матеріальними цінностями (бухгалтери, фінансисти, товарознавці) та клієнтами (менеджери, маркетологи, ресторатори, готелятори) тощо. Вважаємо, що для середовища вищої школи найактуальнішим напрямом право освітньої і право виховної роботи є сегмент цієї роботи саме у сфері професійної підготовки. У таб.2 наведено лаконічну, інтегровану інформацію щодо змісту право виховної та правоосвітньої роботи зі студентством у особистісному та професійному вимірах.

Таблиця 2

Зміст заходів правоосвітньої та правовиховної роботи у ХКТЕІ

(відповідно до напрямів, визначених планом заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту щодо профілактики правопорушень серед дітей та учнівської молоді на період до 2015 року – *адаптовано до умов навчання у вищій школі*)

№ з/п	Проблеми, визначені Концепцією	Найменування заходу	Приклади заходів	Терміни виконання
1	2	3	4	5
1	Проведення просвітницької діяльності, спрямованої на формування негативного ставлення до протиправних діянь	Проведення тижнів правових знань	Зустрічі з практичними працівниками різних спеціальностей на предмет виокремлення та усвідомлення правового компоненту будь-якого виду фахової діяльності. Відкриті виховні години: «Професійна етика юристів»; «Права і свободи людини і громадянина – основні цінності громадянського суспільства» Тематика круглих столів: «Правові засади формування української державності: історичний екскурс» Зустрічі з представниками правоохоронних органів на теми: «Кримінальна відповідальність неповнолітніх»; «Куди звертатись, щоб захистити свої права». Ознайомлення студентів нового набору із правилами внутрішнього	Згідно планів виховної роботи кафедр, циклових комісій

			<p>розпорядку ВНЗ та студентського гуртожитку. Обговорення актуальних питань правоосвітньої та правовиховної роботи на засіданнях старостатів коледжу та інституту.</p> <p>Просвітницько-контролюючі рейди студентського самоврядування та адміністрації інституту у студентський гуртожиток ХКТЕІ.</p>	
	<p>Використання інтерактивних педагогічних технологій, зокрема ділові та рольові ігри, моделювання життєвих ситуацій, суспільних процесів та процедур, дискусії, робота в малих групах на уроках правознавства та в позакласній діяльності.</p>	<p>Урочиста «Посвята у юристи»</p> <p>Тематика диспутів (у співпраці з Хмельницькою обласною універсальною науковою бібліотекою):</p> <p>«Сімейні конфлікти та шляхи їх розв'язання»;</p> <p>«Права людини в сучасному світі»;</p> <p>Правовий всеобуч-тренінг «Захист прав людини – гарантія правової держави» (робота клубу правових знань «Держава. Право. Громадянин»).</p> <p>Тренінги з профілактики вживання наркотичних речовин у студентському середовищі (співпраця з Хмельницьким обласним центром реабілітації наркозалежної молоді).</p> <p>Ділова гра «День студентського самоврядування у професійних образах вищої школи» (щорічний захід до Міжнародного дня студента);</p> <p>тематичні тренінги для старост і заступників старост з метою формування ефективних навичок управління студентською групою та недопущення правопорушень у студентському середовищі.</p> <p>Соціально-</p>	<p>Планів виховної роботи та студентського самоврядування</p>	

			<p>психологічний тренінг «Соціально-правова відповідальність особистості».</p> <p>Зустрічі зі старшокласниками, що визначаються із вибором професії «У світі професій ХКТЕІ». Пізнавальний захід «Цікавий світ юриспруденції».</p> <p>Діагностика рівня сформованості професійно важливих якостей студентів спеціальності «Правознавство».</p>	
		<p>Впровадження студентського самоврядування в начальні-виховний процес.</p>	<p>Заходи у сфері право виховної та право освітньої роботи, здійснювані студВіче ХКТЕІ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - проведення виборів до органів студентського самоврядування інституту та гуртожитку; - участь представників студентства у виборах ректора; - представництво студентів в робочих та громадських органах інституту; - проведення ділової гри «День студентського самоврядування»; - участь студентської молоді у добродчинних акціях і розвитку волонтерського руху; - просвітницька робота, спрямована на ознайомлення молоді інституту із динамічними змінами українського законодавства, акцентуючи увагу на правовому статусі студента; - контроль виконання правил внутрішнього розпорядку 	<p>Згідно плану роботи студентського Віче Діяльність у структурі студентського Віче комісії з освітньої діяльності та комісії академічної дисципліни та профілактики правопорушень; діяльність сектору дисципліни і правопорядку у структурі студентської ради студентського гуртожитку ХКТЕІ. Робота Ради профілактики. Розроблення положень, що регламентують діяльність студентського самоврядування.</p>

			інституту та гуртожитку шляхом здійснення рейдів-перевірок; обговорення на засіданнях старостатів, питань успішності навчання та відвідування занять студентами.	
		Видання навчально-методичних посібників з питань право освітньої діяльності	Підготовка методичної доповіді на спільне засідання Вченої та Педагогічної рад на тему «Формування особистісної та професійної правосвідомості студентів у процесі фахової підготовки»; тематичні засідання методичного семінару кураторів груп.	Згідно планів роботи Вченої та Педагогічної рад; згідно плану роботи методичного об'єднання кураторів.
2	Ужиття заходів, спрямованих на підвищення моральності в суспільстві, правової культури громадян, утвердження здорового способу життя, запобігання проявам екстремізму, расової та релігійної нетерпимості	Впровадження нових педагогічних комунікацій між усіма учасниками навчально-виховного процесу та перетворення навчальних закладів на зразок демократичного правового простору та позитивного мікроклімату.	Проведення анкетувань, психологічних тестувань студентів. Організація зустрічей адміністрації інституту з представниками студентського самоврядування (студентське Віче, студентська рада гуртожитку).	Систематично.
		Здійснення моніторингу ризиків виникнення всіх форм насильства серед дітей та учнівської молоді, визначення причин тривожності та агресивності; розробка індивідуальних програм психолого-педагогічного супроводу учнів «групи ризику»; залучення учнів, схильних до девіантної поведінки, «Школі конфліктології» тощо.	У змісті поточної роботи кураторів груп; у змісті роботи вихователя студентського гуртожитку.	Щосеместрово
		Проведення керівниками навчальних закладів аналізу виконання «Правил	Проведення щосеместрових інструктажів з питань попередження	Щосеместрово, з відображенням у журналах кураторів груп

		внутрішнього розпорядку” та доповнення їх на предмет заборони принесення в навчальний заклад школу вогнепальної, холодної зброї, алкогольних та тютюнових виробів, наркотичних засобів, порнографічної продукції. Запровадження конкретних санкцій до порушників встановлених правил.	протиправної поведінки студентської молоді; ознайомлення з чинними нормативно-правовими документами під підпис.	
Проведення профілактичної роботи з неблагополучними сім'ями, а також розроблення механізму екстреного реагування на факти бездоглядності дітей з метою недопущення їх втягнення у злочинну діяльність	Розгляд питань з профілактики правопорушень на колегіях, нарадах управлінні, відділів освіти, директорів навчальних закладів, семінарах заступників директорів з виховної роботи, засіданнях «круглих столів», серпневих педагогічних конференціях, координаційних радах по соціальному захисту і профілактиці правопорушень.	Участь у заходах Департаменту освіти і науки, Управління молоді і спорту Хмельницької ОДА із зазначеного питання. Формування бази даних студентів, схильних до правопорушень, соціальний супровід означеної категорії.	Постійно	
	Забезпечення ефективного функціонування психологічної служби системи освіти.	Згідно положення «Про психологічну службу».	Постійно	
	Обстеження соціальними педагогами умов проживання дітей, які потребують підвищеної педагогічної уваги, виявлення деструктивних сімей, сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, поновлення банків даних таких сімей, складання актів	Співпраця на рівні «куратор – батьки»; соціально-педагогічний контроль проживання в студентському гуртожитку (куратори, вихователь, представники адміністрації).	Постійно	

		обстежень умов проживання відповідними комісіями (представник соціальних служб для дітей та молоді, кримінальної міліції, соціальний педагог).		
		Проведення просвітницьких та рекламних кампаній через засоби масової інформації з метою висвітлення досвіду роботи закладів освіти щодо зазначеної проблематики.	Залучення студентського активу до соціальних ініціатив та акцій у зазначеному руслі, що реалізуються Департаментом освіти і науки, Управлінням молоді і спорту Хмельницької ОДА із зазначеного питання. Відображення змісту заходів виховної роботи, у т.ч. – право виховної та право освітньої на офіційному сайті інституту, у соціальних мережах.	Постійно

Окремо слід зауважити на такому напрямі правовиховної роботи як виборче право. Формування свідомості громадянина, здатність робити свідомий вибір, уникати правопорушень у виборчому процесі та готовність до роботи під час виборів також є важливою складовою право виховної роботи. Її основні напрями представлено у таб. 2.1.

Таблиця 2.1.

Форми правоосвітньої роботи у сфері знання виборчого права та виборчого процесу

№ з/п	Напрямок роботи	Назва заходу
1.	Цикл відкритих виховних годин – просвітницьких інтерактивних лекцій-роз'яснень щодо новацій виборчого законодавства України (вибори у органи місцевої влади)	«Відповідальний вибір – обов'язок кожного громадянина»
2.	Роз'яснювальна робота щодо виборчого процесу в Україні та вагомості виборів у місцеві органи влади у світлі адміністративно-територіальної реформи	Бесіди, міні-тренінги у студентських групах та серед студентів-мешканців студентського гуртожитку.
3.	Робота над «Положенням про студентське самоврядування ХКТЕІ», зокрема, у частині «Вибори до органів студентського самоврядування». Приведення змісту «Положення...» у відповідність до вимог ЗУ «Про	Засідання робочої групи. Розгляд та затвердження Конференцією студентів.

	вищу освіту» від 01.07.2015 р.	
4.	Розробка і реалізація процедури участі представників від студентства у виборах ректора ХКТЕІ.	Засідання робочої групи. Участь у процедурі виборів.
5.	Організаційно-консультаційні зустрічі щодо підготовки виборів до органів студентського самоврядування ХКТЕІ. Формування і організація роботи виборчої комісії.	Засідання робочої групи. Інформування усього загалу студентів-виборців щодо делегування кандидатів та участі у процедурі виборів.
6.	Участь представників студентського Віче у роботі ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «Сучасне українське студентство: проблеми і ціннісні орієнтації» (м. Хмельницький, 2016 р.).	Тема виступу: «Діяльність у структурах студентського самоврядування – школа формування особистості, громадянина, лідера».
7.	Вибори членів студентського Віче. Організація та проведення виборів. Оприлюднення результатів виборів (Згідно вимог чинного законодавства).	Проведення виборів; усвідомлення сутності виборчого процесу. Організація роботи студентського Віче.
8.	Правове обґрунтування, алгоритмізація процедури виборів до студентської ради гуртожитку ХКТЕІ. Оформлення та оприлюднення результатів виборів.	Проведення виборів. Організація роботи студентської ради гуртожитка.

Таким чином, діюча сьогодні у ХКТЕІ модель формування правосвідомості (головний результат право освітньої та право виховної роботи) включає наступні складові (таблиця 3).

Таблиця 3

Складові моделі формування правосвідомості студентства у ХКТЕІ

№ з/п	Форма впливу	Функції	Форми роботи
	АДМІНІСТРАТИВНА	Регулятивна: утвердження необхідності позитивної моделі поведінки, визначеної нормами права та суспільною мораллю.	Організаційно-розпорядчий метод адміністративного впливу: видача наказів, розпоряджень, положень. Здійснення інструктажів з попередження протиправної діяльності; озвучення та роз'яснення положень чинного законодавства представниками правоохоронних органів.
		Охоронна: заборона протиправних вчинків та поведінки, застосування санкцій, методів примусу, передбачених чинним законодавством.	Діяльність Ради профілактики та студентської ради гуртожитку у сфері превенції правопорушень у студентському середовищі та формування моделі законослухняної поведінки. Запрошення студентів-правопорушників на особисті бесіди з представниками адміністрації. Фіксація змісту правопорушення та педагогічний контроль за поведінкою

			<p>правопорушника у майбутньому. Залучення представників правоохоронних органів для роботи з випадками протиправної поведінки.</p>
<p>ОСВІТНЬО-ВИХОВНА</p>	<p>Вплив на свідомість і модель поведінки педагогічними методами. Загальноприйняті виховні прийоми: заборона, заохочення, педагогічне роз'яснення, педагогічне умовляння, педагогічний контроль, соціально-педагогічний супровід, соціально-психологічна корекція, психолого-педагогічна рефлексія.</p>		<p>Засоби освітнього впливу. Поєднання аудиторного вивчення правових дисциплін та форм поза аудиторної виховної роботи, спрямованих на формування особистої і професійної правосвідомості. Розгляд прикладів правопорушень, службових зловживань, протиправної поведінки (свідомої і несвідомої) у професійній діяльності. Запрошення представників правоохоронних органів для обговорення конкретних випадків правопорушень у студентському середовищі та відповідальності за них.</p> <p>Засоби виховного (морального) впливу. Озвучення громадської думки, позиції близького оточення правопорушника: залучення однокласників, співмешканців по кімнаті до розгляду проблемного питання; озвучення позиції несхвалення, осуду під час засідання Ради профілактики інституту та студентської ради гуртожитку.</p> <p>Соціально-психологічні тренінги з профілактики девіантної, делінквентної поведінки, профілактики вживання алкоголю, наркотичних речовин, тютюнопаління тощо.</p> <p>Засідання дебатного клубу з проблем, що стосуються правосвідомості молоді.</p> <p>Виконання викладачами спільно зі студентами спеціальних досліджень щодо правової компетентності у контексті конкретних професій: фінансиста, аудитора, ресторатора-готелятора, менеджера, маркетолога, юриста, фахівця з комп'ютерної інженерії тощо.</p> <p>Розробка морально-етичних кодексів фахівців у відповідності до обраних напрямів підготовки.</p> <p>Моральне і матеріальне стимулювання учасників</p>

			освітнього процесу за здобутки у напрямі здійснення право освітньої та право виховної роботи, демонстрації кращих зразків громадянської та соціальної відповідальності: нагородження грамотами, пам'ятними подарунками, преміювання активістів студентського самоврядування, покращення умов проживання для студентів-мешканців гуртожитку тощо.
--	--	--	--

Сповідуючи принцип суб'єкт-суб'єктного підходу у освітній діяльності, у ХКТЕІ проводиться моніторинг думки споживачів освітніх послуг щодо найбільш ефективних та актуальних для студентської аудиторії форм роботи. До прикладу, щорічно викладачами циклової комісії права і суспільних дисциплін проводиться «**Тиждень правових знань**» (для неюридичних спеціальностей).

З метою оцінки студентською аудиторією ефективності запропонованих заходів правоосвітньої та правовиховної роботи студентам-учасникам було запропоновано проранжувати ці заходи від найбільш пізнавальних і значимих до найменш значимих (результати представлено у таблиці 4).

Таблиця 4.

Ранжування студентами найбільш ефективних форм правовиховної та правоосвітньої роботи

День проведення/ присвоєне студентами	Зміст заходу
Понеділок, <i>1 місце</i>	Лекція-тренінг «Як захистити себе» (порядок звернення у міліцію, у суд, оформлення документів; захист від неправомірних дій правоохоронців). Діалог із представниками правоохоронних органів. Демонстрація відеофільму.
Вівторок, <i>3 місце</i>	Профілактика злочинності у середовищі неповнолітніх (зустріч із представниками правоохоронних органів, лекція-бесіда).
Вівторок, <i>2 місце</i>	Правові особливості закордонних подорожей (перевезення готівки, цінностей, окремих видів товарів, проходження митниці) Лекція-візуалізація, діалог із представником митниці.
Середа, <i>2 місце</i>	Правова відповідальність за тютюнопаління та вживання алкоголю неповнолітніми. Зустріч із представниками правоохоронних органів.
Четвер, <i>1 місце</i>	Засідання гуртка правознавства на тему: «Правова відповідальність за хуліганські дії та нанесення тілесних ушкоджень» Форма проведення - судове засідання.

П'ятниця, <i>1 місце</i>	ДЕБАТИ «Шлюбний договір: за і проти»; «Фізичне покарання як засіб виховання неповнолітніх»; «Заробітна плата у конвертах»
---------------------------------	---

Таким чином, найбільш актуальними та дієвими, на думку студентів-експертів, виступають *інтерактивні форми роботи, що дозволяють оприлюднювати власну позицію* (диспути, діалоги) із залученням представників правоохоронних органів;

У сфері педагогічного впливу, на думку педагогічного колективу коледжу та науково-педагогічного колективу інституту виступає поєднання адміністративних та виховних форм впливу; правомірності, вимогливості, послідовності та спільних зусиль адміністрації, кураторів, вихователів студентського гуртожитку, батьків та студентського самоврядування; висунення на перші позиції у сфері виховного впливу найближче соціальне оточення - однокласників, мешканців кімнати.

8. Пропозиції ХКТЕІ щодо удосконалення діючої системи правоосвітньої та правовиховної роботи у коледжах та ВНЗ Хмельницької області.

1) Запровадити практику залучення до роботи міжвідомчих координаційно - методичних рад з правової освіти населення викладачів правових дисциплін та студентів-правників – членів студентських самоврядувань ВНЗ Хмельницької області.

2) Розробити методичні рекомендації щодо системної правоосвітньої та правовиховної роботи у коледжах та ВНЗ Хмельницької області з урахуванням вікових особливостей, професійного спрямування учасників освітнього процесу.

У змісті рекомендацій запропонувати найбільш дієві для студентського середовища технології, форми, методи здійснення правоосвітньої та правовиховної роботи.

3) Продовжити задекларовану «Меморандумом про співпрацю» взаємодію з представниками правоохоронних органів у сфері запобігання правопорушень у студентському середовищі. Конкретизувати зміст співпраці між загальноосвітніми навчальними закладами, ПТНЗ, ВНЗ та правоохоронними органами у напрямі здійснення право виховної та право освітньої діяльності. Розробити графіки відвідання представниками Нацполіції навчальних закладів з метою здійснення профілактичної та правоосвітньої роботи.

4) З метою підвищення рівня особистої та професійної правосвідомості студентства запропонувати уніфіковану тематику щосеместрових «Тижнів правових знань», тематику яких визначати у відповідності до запитів студентства, кураторів, вихователів та статистики правопорушень у студентському середовищі. Надавати у Департамент освіти не звіт про виконані заходи, а матеріали досвіду, що дозволить збагатити виховний інструментарій ВНЗ.

5) Запровадити практику щосеместрових круглих столів заступників з виховної роботи закладів освіти різних рівнів з метою вироблення найбільш ефективних форм правоосвітньої та правовиховної роботи, профілактики правопорушень і злочинності у учнівському/студентському середовищах.

6) Здійснювати психологічну діагностику першокурсників та претендентів на поселення у гуртожиток на предмет схильності до девіантної, делінквентної (протиправної) поведінки і наступну корекцію таких проявів. Розробити психологічний діагностичний інструментарій, методичні рекомендації щодо правовиховної роботи в студентських гуртожитках.

7) Удосконалювати практику проведення соціально-психологічних тренінгів, спрямованих на профілактику протиправної та девіантної поведінки, суїцидальних проявів, формування різних форм залежності, у т.ч. – психологічної, вживання алкоголю та наркотичних речовин, тютюнопаління.

8) Забезпечити постійну діяльність міжвузівського студентського дебатного клубу як форми публічного обговорення проблем особистої та професійної правосвідомості, формування ораторського мистецтва, мистецтва диспуту.

9) Посилити функцію соціального контролю органів студентського самоврядування та дієву практику внутрішньогрупових обговорень випадків правопорушень та здійснення наступної рефлексії подій та висновків.

10) Викладачам фахових дисциплін спільно зі студентами виконати спеціальні дослідження щодо правової свідомості та компетентності у контексті конкретних професій.

Ректор

Л. М. Коваль